

AZƏRBAYCANDA KLASTERLƏŞMƏNİN YARADACAĞI FAYDALAR VƏ İQTİSADI ÇATIŞMAZLIQLAR

İlahə Əlibəyli

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Bakı, Azərbaycan
e-mail: elibeyli@mail.ru

Xülasə. Məqalədə ölkəmiz üçün klasterləşmənin yaradacağı faydalar və iqtisadi çatışmazlıqlar təhlil edilmişdir. Göstərilir ki, rəqabət üstünlüyünün əldə olunması, ixrac potensialının artırılması, firmaların öz imkanlarını genişləndirilməsi, bölgədə sosial-iqtisadi dəyişiklikləri əldə olunması üçün ən optimal yol klasterlərin yaradılmasıdır.

Açar sözlər: klaster, rəqabətqabiliyyətlilik, klasterləşmənin faydaları, klasterləşmənin mənfi tərəfləri.

BENEFITS AND POSSIBLE ECONOMIC DISADVANTAGES OF CLUSTERING IN AZERBAIJAN

İlahə Əlibəyli

*Azerbaijan State University of Economics, Baku,
Azerbaijan*

Abstract The article analyzes the benefits and possible economic disadvantages of clustering for our country. It is shown that creating clusters is the most optimal way to achieve a competitive advantage, increase the export potential, expand the capabilities of companies, and achieve socio-economic changes in the region.

Keywords: cluster, competitiveness, benefits of clustering, disadvantages of clustering.

ПРЕИМУЩЕСТВА И ЭКОНОМИЧЕС- КИЕ НЕДОСТАТКИ КЛАСТЕРИЗАЦИИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Илаха Алибейли

*Азербайджанский Государственный
Экономический Университет, Баку, Азербайжан*

Резюме. В статье анализируются преимущества и возможные экономические недостатки кластеризации для нашей страны. Показывается, что создание кластеров является наиболее оптимальным способом достижения конкурентного преимущества, увеличения экспортного потенциала, расширения возможностей компаний, достижения социально-экономических изменений в регионе.

Ключевые слова: кластер, конкурентоспособность, преимущества кластеризации, недостатки кластеризации.

1. Giriş

Klaster anlayışından ilk dəfə M. Porterin “Beynəlxalq Rəqabət Üstünlüyü” kitabında istifadə edilmişdir. Bir-biri ilə əlaqəli sənaye, təşkilat və qurumların regional klasterləri innovasiyalar, sahibkarlıq və firmalar arasında rəqabət üstünlüyünün yüksəldilməsi üçün münbit zəmin rolunu oynadığını göstərir [3].

“Klaster” – müştərək fəaliyyət göstərən və eyni zamanda rəqabət apararı, coğrafi əlamətlərinə görə qarşılıqlı əlaqədə olan şirkətlərin, ixtisaslaşdırılmış xidmət sahəsinin, tədarükçülərinin, eləcə də, bir-birinə yaxın sahələrin və onların fəaliyyətləri ilə bağlı olan təşkilatların təmərküzləşməsi olaraq adlandırılmışdır [3].

Azərbaycan iqtisadiyyatında klasterlərin yaradacağı müsbət və mənfi tərəflər bu məqalədə araşdırılmışdır; birinci başlıqda Azərbaycanda klasterləşmənin hazırkı vəziyyəti, ikinci başlıqda klasterləşmənin yaradacağı faydalar, üçüncü başlıqda klasterləşmə nəticəsində yaranacaq mümkün iqtisadi çatışmazlıqlar araşdırılmışdır. Son dövrlərdə Azərbaycanda klasterlərin yaradılmasına diqqətin artması bu mövzunun araşdırılmasının nə qədər zəruri olduğunu ortaya çıxarır.

2. Azərbaycan Respublikasında klasterləşmə

Klasteri yaratmaqda məqsəd – klasterin iştirakçıları arasında yeni texnologiyaya asan əl çatmaq, risklərin asan bölüşdürülməsi, xarici bazara birgə çıxış, Elmi Tədqiqat və Layihə Konstruktor təşkilatlarının gücünü cəmləşdirmək, elmi biliklərdən və əsas vəsaitlərdən kollektiv istifadə etməklə qarşılıqlı fəaliyyəti möhkəmləndirməkdən ibarətdir [5].

Son dövrlərin Azərbaycan iqtisadiyyatı rəqabət qabiliyyətliliyin yüksəldilməsi və regional iqtisadi yüksəlişin təmin olunması kimi iki əsas problemlə üz-üzədir. Beynəlxalq təcrübələr problemlərin həllində klasterlərin yaradılmasının önəmli rola malik olduğunu göstərir [5]. Bu baxımdan da, hazırkı mərhələdə dövlət bu sahənin yaradılması və inkişafı üçün bir sıra qanun və layihələr hazırlamaqdadır.

Respublikamız öz müstəqilliyini qazandıqdan sonrakı illər ərzində özəl və dövlət sektorunda fəaliyyət göstərən firmaların sayında davamlı artım müşahidə edilir. 2021-ci ildə fəaliyyət göstərən müxtəlif mülkiyyət formalarına malik sahibkarlıq subyektlərinin sayı 316370 olmuşdursa, 2021-ci ildə bu rəqəm 11% artaraq 355906-ya çatmışdır. Sahibkarlıq fəaliyyətlərinin genişlənməsi, bu fəaliyyətlə məşğul olan firma sayının artması tamamlayıcı və əvəzedici firmaların əməkdaşlıq edərək klaster yaratmasına imkan verən amillərdəndir. Cədvəl 1-də regionlar üzrə yeni yaradılmış mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin sayı əks etdirilmişdir.

Klasterlərin tətbiqi- elm, istehsalat, logistika arasında əlaqələr möhkəmləndirilərək yeni texnologiyanın tətbiqinə əsaslanan yüksək rəqabət qabiliyyətliliyə malik, innovativ sənaye və istehsalat sahələrinin yaranmasına, sahibkarlıq fəaliyyətlərinin genişlənməsinə, bütövlükdə ölkənin neft və qeyri-neft sektor sahələrinin inkişafına xidmət edəcəkdir. Bu baxımdan da, cənab prezidentimiz İ. Əliyev klasterlərin yaradılması və inkişaf etdirilməsi ilə bağlı bir sıra qanun layihələrinə imza atmışdır. “Sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası, 2016-cı ilin dekabrında təsdiqlənən “Milli iqtisadiyyatın inkişafına dair Strateji Yol xəritəsi”ndə klasterlərin yaradılmasının əhəmiyyəti vurğulanmışdır [4].

Azərbaycan öz suverenliyini bərqərar etdikdən sonra klaster modelinə bənzər strukturlar yaradılmış və bu gün də fəaliyyət göstərir. Onlara : Sumqayıt texnologiyalar parkı, Sumqayıt kimya sənayesi Parkı, Mingəçevir yüksək texnologiyalar Parkı, Pirallahı, Balaxanı, Qaradağ və Mingəçevir sənaye parkları. Aqroparklar – “Gilan” və “Azərsun” holdinqlər, “Azərsu”, “Azərenerji”, “Azəriqaz”, “Azərxalça”, “Azəralüminium”, “Azneftkimyamaş” Açıq Səhmdar

Cəmiyyətlərini, “Azərbaycan Hava Yolları”, “Azərbaycan dəmiryolu” Qapalı Səhmdar Cəmiyyətləri, “Mətanət - A”, “Akkord” STİK, “FAB” və başqalarını aid etmək olar [5].

Cədvəl 1. Regionlar üzrə yaradılmış mikro,kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin sayı

İqtisadi rayonlar	Yeni yaranmış mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin sayı
Bakı	37515
Naxçıvan	2419
Abşeron-Xızı iqtisadi rayonu	6773
Dağlıq-Şirvan iqtisadi rayonu	2211
Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonu	7193
Qarabağ iqtisadi rayonu	6568
Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu	9068
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	6151
Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu	13949
Mərkəzi-Aran iqtisadi rayonu	8050
Mil-Muğan iqtisadi rayonu	4356
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	8985
Şərqi-Zəngəzur iqtisadi rayonu	523
Şirvan-Salyan iqtisadi rayonu	4958

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi, <https://stat.gov.az/source/entrepreneurship/>

Yuxarıda adları sadalanan quruluşların bəzilərinin tərkibində elmi-tədqiqat təşkilatları, nəqliyyat, bank bölmələri, sığorta və logistika xidmətləri fəaliyyət göstərir. Lakin, sadalanan qurumların heç birində məhsulun ilkin istehsalından son istehlakçıya çatana qədərki mərhələni əhatə edən dəyər zənciri mövcud deyildir. Bu müəssisələri klasterlərə məxsus olan bütün əlamətləri özündə daşıya bilmədiyi üçün klaster adlandırmaq düzgün deyildir. Bu məsələyə ölkə prezidenti cənab İlham Əliyev öz münasibətini bildirərkən demişdir – “Bu da dünyada uğur gətirən bir təcrübədir. İnkişaf etmiş ölkələrdə bu vardır. Bütün məhsulun tsikli bir yerdə cəmləşməlidir – xüsusilə bu layihənin icrası nəticəsində poladtökmə, metallurgiya kombinatının, alüminium sənayesinin inkişafı sahəsində biz bütün bu zənciri – istehsal, emal kiçik və orta sahibkarlığın inkişafını təmin etməliyik ki, Azərbaycanda son məhsul buraxılsın. Hesab edirəm ki, bu istiqamətdə əlavə tədbirlər də görülməlidir”.

Ölkəmizdə klasterlərin yaradılmasında münbit zəminin formalaşdırılması məqsədilə sənaye parkları, texnoparklar, aqroparklar yaradılmışdır. Belə quruluşların yaradılmasındakı əsas məqsəd:

- Qeyri-neft sektor sahələrinin davamlı inkişafını təmin edə bilmək;
- Xarici investorların diqqətini müvafiq sektorlara yönəldə bilmək;
- Ölkədə idxalın ixracdan çox olduğunu nəzərə alaraq bu bərbərsizliyin aradan qaldırılmasına nail ola bilmək. Yerli əhalinin ehtiyaclarını yerli istehsalat əsasında təmin

edə bilmək və xarici bazarlara çıxarılan məhsul çeşidlərinin kəmiyyət və keyfiyyətini artırmaq;

- Müvafiq istehsal sahələrində yüksək texnologiyadan istifadə etməklə sektoral inkişafın təmin edilməsi;
- Əhali məşğulluğunu təmin etmək.

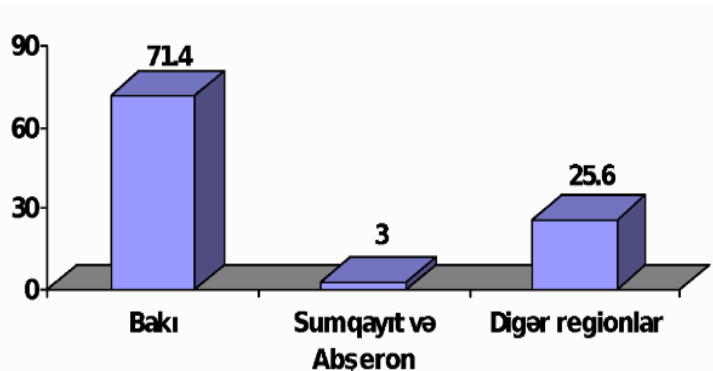
Hazırda ölkəmizdə Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı, Balaxanı Sənaye Parkı, Mingəçevir Sənaye Parkı, Qaradağ Sənaye Parkı, Pirallahı Sənaye Parkı olmaqla beş ədəd sənaye parkları fəaliyyət göstərir. Yaxın gələcəkdə bu sənaye parklarının sayının daha da, artırılacağı arzu ediləndir.

Sənaye parklarına əlavə olaraq “Sumqayıt Texnologiya Parkı” MMC, “Yüksək Texnologiyalar Parkı” MMC, “AMEA-nın Yüksək Texnologiyalar Parkı” mövcuddur. Bu texnoparkların yaradılmasında məqsəd araşdırma mərkəzləri ilə sahibkarlıq subyektləri arasındakı əlaqələri gücləndirərək yüksək texnologiyaya əsaslanan məhsul və xidmətlərin istehsalına müvafiq infrastruktur və xidmətlər ilə təsir edən quruluşlardır.

Kənd təsərrüfatı sahələrinin inkişafı məqsədilə yaradılmış aqroparklar məhsulların istehsalı, daşınması, saxlanması və satışının təşkil edilməsində böyük rol oynayır. Gələcək zamanda ölkənin 30 rayonunda 51 aqroparkların yaradılması nəzərdə tutulub. Şəmkir, Xaçmaz, Ağdaş, Qax, Ağcabədi, Yevlax və Xızı rayonları xüsusi ilə fərqlənilir.

3. Klasterləşmənin ölkəmiz üçün yaradacağı faydalar

Dayanıqlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsi ölkə iqtisadiyyatının əsas prioritetlərdən biridir. Bunun üçün daim iqtisadi islahatlar, tədbirlər həyata keçirilir. “Azərbaycan 2020 gələcəyə baxış inkişaf konsepsiyası”nda milli iqtisadiyyatın modernləşdirilməsi və davamlı inkişaf problemləri araşdırılmış və davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsində əsas amillərdən biri də, regionlararası iqtisadi bərabərsizliyin aradan qaldırılmasıdır. Ümumilikdə, respublikamız iqtisadi inkişaf baxımından kəskin fərqlənən iki hissədən ibarətdir. İqtisadi potensialın 70-80%-i Bakı və Abşeron yarımadası və iqtisadi potensialın 20-30%-i digər regionlar qarşılayır. Ümumi məhsul buraxılışında Bakı və digər rayonların payını aşağıdakı şəkildə təsvir edə bilərik:

Şəkil 1. Bakı və digər regionların ümumi məhsul buraxılışındakı payı

Regionlar arasındakı iqtisadi fərqlərin aradan qaldırılmasında klasterlərin əvəzsiz rolu olacağını söyləmək mümkündür. Hər bir regionun coğrafi quruluşuna, əhalinin təhsil səviyyəsi, adət-ənənələrinə, təcrübələrinə, regionun təbii şəraitinə uyğun klasterlərin qurulması nəticəsində regionların inkişafına şərait yaradılması mümkündür. Məsələn, pambıqçılığın inkişaf etdiyi regionlarda bu sahə üzrə klasterlərin yaranması həmin regionun daha da, inkişafına şərait yaradacaqdır. Beləliklə də, hər bir regiona xas klasterlərin yaradılması regionlar arasındakı fərqlərin aradan qaldırılmasına, regionların ölkə tələbatının qarşılınması və xarici bazara məhsul çıxarılmasındakı payının yüksəlməsinə səbəb olacaqdır.

Klaster kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə güclü regional təsir əldə etmək imkanı verir. Klasterlər müəyyən rəqabət gücünə malik olan istehsal sahələrində yaradılaraq həmin sahənin regional və ölkə səviyyəsində böyüməsi, qlobal bazardakı firmalarla rəqabət edə biləcək səviyyəyə çatdırılmasına təkan verir. Rəqabət üstünlüyünə malik olan iqtisadi sahələrin ölkə səviyyəsində ixtisaslaşması və həmin sahələrin dünya bazarına yenilik gətirə biləcək səviyyəyə çatdırılmasında klasterlərin əvəzsiz rolu vardır. Sözsüz ki, uğurlu klasterin tərkib hissəsi olan istənilən kiçik və orta sahibkarlar rəqiblərlə müqayisədə regional təsir gücünə malik ola bilər.

Ölkəmizdə firmalararası əməkdaşlığın zəif olması və haqsız rəqabətə üstünlük verən sahibkarlıq düşüncəsinin olması klasterlərin yaradılmasının qarşısını alan amillərdən biri kimi göstərmək olar. Klasterin üzvü olan və eyni yaxud yaxın coğrafi regionda yerləşən firmalar davamlı olaraq ortaq fəaliyyət içərisində olurlar. Təkrarlanan və uğurla başa çatmış ortaqlıq fəaliyyətlərinin mövcudluğu firmalararası güvən yaranmasına şərait yaradır. Firmalararası inam və dostluq münasibətlərinin olması sözsüz ki, görülən işin keyfiyyətinə də, öz təsirini göstərəcəkdir. Eyni zamanda, lazımi biliklərin ötürülməsi, əhəmiyyətli ixtisaslı kadr çatışmazlığının digər şirkət hesabına doldurulması və s. bu kimi üstünlüklər qazanmaq mümkün olacaqdır.

“Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə strateji yol xəritəsi”ndə investisiya axınının cəlb etmək üçün biznes mühitinin təmin edilməsi əsas məqsədlərdən biri kimi göstərilmişdir. 2025-ci ilədək qarşıya qoyulmuş məqsədlərdən biri də, xarici investorların dünya standartlarına uyğun fəaliyyət göstərməsinə şərait yaradacaq biznes mühitinin formalaşmasıdır. Güclü klasterlər xarici investorların cəlb edə bilmə potensialına malik olurlar. Təbii ki, xarici investorların investisiyaları klasterlərin bölgədə lider quruluş olmasına vəs ilə ola bilər ki, KOS-ların inkişafı və qlobal bazarlara məhsul təklif edə bilməsi baxımından böyük faydası olacaqdır. Beləliklə, xarici investorların cəlb edilməsində klasterlərin böyük faydası olacaqdır.

Respublikamızda fəaliyyət göstərən bəzi KOS subyektlərinin dövlət dəstəyindən yararlanması üçün müxtəlif bürokratik əngəllər mövcud ola bilər. Dövlət dəstəyindən məhrum olan firmalar öz fəaliyyətlərini dayandırmaq məcburiyyətində qalır. 2021-ci ilə dair statistik məlumatlar nəzərdən keçirildikdə 12011 mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin ləğv

edildiyini görə bilərik. Müsbət hal isə ondan ibarətdir ki, 2020-ci illə müqayisədə bu rəqəmin 55% azalmışdır. Fəaliyyətlərini davam etdirə bilmək üçün dövlət dəstəyinə ehtiyac duyan firmaların belə dəstəklə təminat məsələlərində klasterlərin böyük faydası vardır. Klasterin tərkib hissəsi olmaqla KOS-lar elmi-tədqiqat mərkəzlərinin və dövlət tərəfindən maliyyələşən universitetlərin elmi araşdırmalarının nəticələrinə, dövlət tərəfindən göstərilən subsidiyalara və müxtəlif digər məqsədli dövlət quruluşlarının xidmətlərindən ödənişsiz və asanlıqla yararlanırlar.

Klaster firmaların məhsuldarlığının artırılması məsələlərində böyük paya sahibdir. Belə ki, yaxşı inkişaf etmiş klaster firmaların bazar, texnologiya, rəqib firmalar və s. bu kimi məlumatları əldə etməsinə imkan yaradır. Lazımı biliklərə sahib olan firmalar öz mənfi tərəflərini daha asanlıqla aradan qaldıraraq məhsuldarlığını artırmaqla bilər. Digər tərəfdən, klaster daxilindəki rəqabət firmaları daha yaxşı fəaliyyət göstərməyə məcbur edəcək və beləliklə də, verimliliyin artırılmasına zəmin yaranmış olacaqdır [1].

Klasterlər yalnızca firmaların məhsuldarlığını deyil, eyni zamanda innovasiya qabiliyyətinin artmasına da şərait yaradır. Klaster daxilində fəaliyyət göstərən firmalar elm və texnologiyadakı yeniliklərdən daha tez xəbərdar olur və həmin yeniliklərin öz məhsul və xidmətlərini digər firmalardan daha sürətli şəkildə tətbiq edə bilər. Təbii ki, yenilikləri bazara ilk tətbiq edən firma rəqabət gücünü əldə etməyə nail olur.

İnnovasiyanın tətbiq edilməsi üçün lazım olan maddi vəsaitin təmin edilməsi baxımından da, klasterlərin önəmi böyükdür. İnnovasiya fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi ilə klaster daxilindəki firmalar rəqib firmalar qarşısında əhəmiyyətli güc qazanmış olurlar. Bu prosesdə yerli təchizatçıların iştirak etməsi ilə istehlakçıların ehtiyaclarının daha tez ödənilməsi təmin edilir [1]. Əməkdaşlığa əsaslanan tədqiqat və daha sıx rəqabət vasitəsilə daha sürətli innovasiya təmin edilir [3].

Ölkəmizdə firmalararası əməkdaşlıq zəif inkişaf etmişdir. Əvəzləyici və tamamlayıcı məhsul istehsal edən firmaların eyni klasterin tərkib hissəsi olması ilə bu əməkdaşlıq güclənə, möhkəmlənə bilər və bunun nəticəsində innovasiya əlçatanlığının təmin edilməsi mümkün ola bilər. “Gələcəyimiz- innovasiyalar, texnologiyalar, yaxşı idarəetmə, şəffaflıq və sahibkarlara dövlət dəstəyindədir” fikirlərini öz çıxışlarından birində səsləndirən cənab prezidentimiz İ. Əliyevin görmək istədiyi daha uğurlu Azərbaycan iqtisadiyyatının qurulmasında klasterlərin rolunun böyük olacağını söyləmək mümkündür.

Qloballaşan dünyada bazarın genişləndirilməsini işbirliyi yaradaraq əldə etmək mümkündür. Firmalararası işbirliyi qurulması, əlaqələrin möhkəmlənməsi və bu işbirliyin davamlılığının təmin edilməsi böyük əhəmiyyətə malikdir. Respublikamızda bazarın genişlənməsi, firmalar və eləcə də, sektorlar arasındakı iqtisadi münasibətlərin güclənməsində yaradılacaq klasterlərin rolunun böyük olacağını xarici təcrübələrə əsaslanaraq söyləmək mümkündür.

4. Klasterləşmə nəticəsində yaranan mümkün çatışmazlıqlar

Klasterlərin yaradılması nəticəsində ölkəmiz üçün yaranacaq müsbət tərəflər nəzərdən keçirilmişdir. Lakin, klaster konsepsiyasından istifadə zamanı bir sıra çatışmazlıqların, mənfi tərəflərin ortaya çıxacağını xarici ölkə təcrübələrindən görmək mümkündür.

Ölkənin iqtisadi böyüməsindən dəfələrlə yüksək iqtisadi artışı müşahidə edildiyi klasterlərin iqtisadi tarazlığı müəyyən qədər pozulmasına yol açdığı danılmazdır. Bu vəziyyət əmlak bahalanması, əmək haqqının normal artım tempindən yüksək həddə qədər artırılması və firma xərclərinin artmasına gətirib çıxarır. Eyni zamanda, belə yüksək artım müşahidə edilən klasterin tərkib hissəsi ola bilmək digər KOS-lar üçün çox çətin bir hal alır [1].

Klasterlər arası ortaq işbirlikləri bəzən kartellərin yaranmasına şərait yarada bilər. Klaster sağlam rəqabət mühitində digər klasterin rəqabət qabiliyyətliliyinin azalmasına təkan verə biləcək strateji həmlələr edir. Klasterlərin uğurlu şəkildə fəaliyyət göstərdiyi inkişaf etmiş ölkələrin təcübəsi bizə göstərir ki, klasterlər bir-birləri ilə rəqabət zamanı iki yoldan istifadə edirlər. Klasterlərin seçdiyi ilk yol yüksək texnologiya, yüksək innovasiya qabiliyyəti, işçilər üçün yüksək standartlara cavab verə biləcək çalışma şəraiti və s. yaradaraq rəqabət etməsidir. Digər qrupa daxil olan klasterlər isə ucuz işçi qüvvəsi, ucuz xammal, aşağı qiymət və s. taktika ilə hərəkət edirlər. Digər tərəfdən, klasterlər qiymət, miqdar, bazar payı, müştəri və ya bölgələrin paylaşması və s. kimi ortaq qərarlar verərək kartellərə çevrilə bilərlər.

Səmərəli strateji qərarların alınmaması və ya yaxşı planlaşdırılmamış yol xəritəsinin olması klaster daxilində fəaliyyət göstərən bütün quruluşlara öz mənfi təsirini göstərəcəkdir. Eyni zamanda, stratejik işbirliyi ilə bağlı müəyyən anlaşmamazlıq və gələcəklə bağlı həqiqəti tam əks etdirməyən gözləntilərin olması da, klasterin fəaliyyətinə mənfi təsir göstərə bilər. Qatı qərarların qəbul edilməsi firmaların fəaliyyətinin məhdudlaşdırılmasına və bu quruluşlar arasındakı əməkdaşlıq əlaqələrinin məhdudlaşdırılması və zədələnməsinə səbəb ola bilər. Bənzər şəkildə klasterdə işbirliyi qurumları (dərnəklər, ticari birliklər) və ya araşdırma toplumları (universitetlər, araşdırma mərkəzləri) kimi faktorların əksikliyi, yalnız planlama və istənilən hədəflərə nail ola bilməmə kimi sıxıntılar ortaya çıxarır [1].

Klasterlərin respublikamızda tətbiq edilməsi zamanı tərəfdaşlarla bağlı ortaya çıxan biləcək çatışmazlıqları aşağıdakı şəkildə sıralamaq mümkündür:

- Tərəfdaşlıq üçün hüquqi və iqtisadi imkanların əksikliyi;
- Tərəfdaşlar haqqında məlumat əksikliyi;
- Tərəfdaşların sistem xaricində saxlanması;
- Rəsmi olmayan əməkdaşlıq əlaqələrinin olması.

Nəticə. Azərbaycan kimi müstəqilliyini yeni qazanmış gənc bir ölkənin qarşısında duran əsas problemlərdən biri də, regionlar arası inkişaf bərabərsizliyinin mövcud olmasıdır. Bu qeyri-bərabərliyin aradan qaldırılması məsələləri Azərbaycan iqtisadi siyasətinin üstünlük verdiyi məsələlərdən olmalıdır. Bu baxımdan da, hər bir bölgənin rəqabət üstünlüyü, istehsal dinamikləri nəzərə alınaraq həmin bölgəyə uyğun KOS-ların bir araya gələrək klaster yaratması

üçün zəmin yaradılmalıdır. Xüsusilə, geridə qalmış regionlarda işgücü təhsil səviyyəsi aşağı olduğu nəzərə alınaraq həmin regionun istehsal potensialına uyğun olaraq işgücünün maarifləndirilməsinə, peşə hazırlığına ehtiyac vardır.

İşdə Azərbaycanda klasterlərin hazırkı vəziyyəti ilə bağlı məlumatlar, klasterlərin yaradılması ilə əldə ediləcək faydalar və yarana biləcək mənfi hallar əks etdirilmişdir. Tədqiqat zamanı klasterlə bağlı xarici və yerli ədəbiyyatlardakı tədqiqatlar nəzərdən keçirilmişdir.

Klasterlərin inkişafının Azərbaycan iqtisadiyyatına göstərəcəyi müsbət təsirlər ilə bağlı fikirləri aşağıdakı kimi sadalamaq mümkündür:

- Regionlararası iqtisadi bərabərsizliyin azaldılması;
- Ölkəyə xarici investisiya axınlarını cəlb etmək;
- Dövlətlə sahibkarlar arasındakı münasibətlərin inkişaf etdirilməsi, biznes mühitində baş verən və sahibkarların fəaliyyətinə göstərilən süni müdaxilələrin aradan qaldırılması, sahibkarlara dövlət dəstəyinin təşviqi;
- Firmalararası əməkdaşlığın artması yolu ilə yeniliklərin daha sürətlə tətbiq edilməsi və nəticədə istehsalat potensialının artırılması;
- İqtisadi məhsuldarlığın artması;
- İnnovasiyaya əlçatanlığın təmin edilməsi;
- İstehsalatın artırılması ilə idxalatdan asılılığın azaldılması;
- Klasterləşmə nəticəsində yaranacaq milli brendlərin sayının və ixrac potensialının artması;
- Yeni iş qollarının və yeni təşəbbüslərin artması ilə rəqabətin və məşğulluğun daha da artması;
- İnnovasiyaların davamlı şəkildə tətbiqi məhsuldarlığın artımına gətirib çıxarar;
- Klasterlər bu bölgədə mövcud olan bütün şirkətlərin məhsuldarlığını artırır;
- Rəqabət gücü hesabına əldə edilən üstünlük hesabına şirkətlər regional səviyyədən ümumimilli səviyyəyə, ümummilli səviyyədən beynəlxalq səviyyəyə yüksələr. Sektorun bu şəkildə böyüməsi, inkişafının davamlılığı istehsal olunan məhsulların və şirkətlərin iqtisadi cəhətdən ömrünü uzadar.

Klasterlərin yaradılmasının ölkə iqtisadiyyatına müsbət təsirləri ilə yanaşı mənfi təsirləri də mümkün ola bilər. Regionda klasterlər yaradılarkən bu təsirlər də diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Azərbaycanda klasterlərin yaranması ilə ortaya çıxan mümkün iqtisadi çatışmazlıqları aşağıdakı kimi sadalamaq mümkündür:

- Eyni klaster daxilində fəaliyyət göstərən firmaların digər firmalar haqqında məlumat əksikliyinə olmasına nəticəsində güvənsizlik yaranır və firmalararası əməkdaşlığın zəifləməsinə gətirib çıxarar;
- Klasterlər arasındakı ortaq işbirlikləri bəzən kartellərin yaranmasına şərait yarada bilər. Klasterlər qiymət, miqdar, bazar payı, müştəri və ya bölgələrin paylaşması və s. kimi ortaq qərarlar verərək kartellərə çevrilə bilərlər.

- Klasterlərin inkişaf tempi ölkə inkişaf tempindən yüksək olarsa, əmlak qiymətləri artması, əmək haqqı artım tempinin normadan yüksək olması, mal və xidmət qiymətinin artması, qalxması, firma xərclərinin artması kimi nəticələrə gətirib çıxara bilər;
- Səmərəli strateji qərarların alınmaması və ya yaxşı planlaşdırılmamış yol xəritəsinin olması, qatı qərarların qəbul edilməsi firmaların fəaliyyətinin məhdudlaşdırılmasına və bu quruluşlar arasındakı əməkdaşlıq əlaqələrinin məhdudlaşdırılması və zədələnməsinə səbəb ola bilər.

Xarici təcrübədə uzun illərdi ki, geniş şəkildə tətbiq edilən klasterləşmə təcrübəsindən ölkəmizin uğurlu şəkildə yararlanma bilməsi üçün düzgün siyasətin aparıldığını ölkədəki iqtisadi artımdan, sahibkarlığa göstərilən dövlət qayğısı və diqqətindən və klasterləşmənin yaradılması ilə bağlı ölkə başçısının verdiyi göstərişlərdən görmək mümkündür. Dövlət tərəfindən regionlardakı klasterlərin yaradılması ilə bağlı iqtisadi vəziyyətin təhlili üçün orqanların yaradılması zəruridir. Dövlətin bu sahəyə dəstəyi, KOS subyektləri arasında əlaqələrin gücləndirilməsinin təmini, hər bir şəhərdə mümkün olduğu qədər texnoparkların, sənaye məhəllələrinin yaradılması, xarici təcrübələrin Respublikamızda təmin edilməsi məqsədilə xarici klaster agentlikləri ilə əməkdaşlığın yaradılması və mütəmadi olaraq bu sahə üzrə KOS-lara təlimlərin təşkili zəruridir.

Ədəbiyyat

1. Alsaç F., Bölgesel Gelişme aracı olarak kümelenme yaklaşımı ve Türkiye için kümelenme bölgeler bazında bir uygulama. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü nəşriyyatı, 2012, 18(2), 281-298.
2. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi. <https://www.stat.gov.az/>
3. Porter M., The economic performance of regions, Regional Studies, 2003, 37(6-7), 549-578.
4. “Sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı.
5. Əliyev T., Klasterlər: Beynəlxalq təcrübə və innovativ inkişaf. Azərbaycan Milli Elmlər akademiyası, 2019.